

درسنامه و نکات مهم درس ۷

کانال تخصصی تاریخ من
@tarikheman3

تاریخ ۱

دهم علوم انسانی

تهیه کننده استاد عیسی رسولی - بناب / کانال تخصصی "تاریخ من"

درس ۷ : مطالعه و کاوش در گذشته های دور پیشینه پژوهش در تاریخ ایران باستان :

در این درس شما با مطالعه پیشینه تحقیقات علمی و منابع پژوهش تاریخ ایران در دوره باستان، انتظار می رود گونه های مختلف منابع پژوهش در تاریخ ایران باستان را شناسایی و دسته بندی نمایید و اهمیت و اعتبار هر دسته را ارزیابی کنید.

الف- آگاهی تاریخی آمیخته با افسانه: تا حدود دو قرن پیش و قبل از رمزگشایی خط میخی و کاوش های باستان شناسی، مورخان ایرانی بر پایه ترجمه خدای نامه های متعلق به دوران ساسانی و نیز داستان های شاهنامه فردوسی، تاریخ ایران باستان را می نوشتند. نوشته های آنان، ترکیبی از افسانه و واقعیت بود. این مورخان، تاریخ باستان را به چهار دوره تقسیم می کردند سلسله های پیشدادیان و کیانیان آمیخته با افسانه های کهن بود، درباره اشکانیان مطالب، بسیار کم و محدود به بعضی اسامی بود؛ ولی در خصوص ساسانیان اطلاعات و آگاهی های تاریخی قابل توجهی وجود داشت.

تاریخ و افسانه

سلسله های پیشدادیان و کیانیان دوران افسانه ای (اساطیری) تاریخ ایران شناخته می شوند.

تاریخ بسیاری از اقوام و جوامع کهن از جمله تاریخ ایران زمین با افسانه و اسطوره آغاز می گردد. واژه هایی مانند افسانه، قصه، داستان و اسطوره، گرچه هرکدام معنای خاص و ریشه لغوی مخصوص خود را دارند، اما همگی به معنا و مفهوم داستان یا سرگذشت خیالی و غیر واقعی به کار می روند. اسطوره شناسان، مورخان و دیگر محققان بر این عقیده هستند که افسانه ها بر اساس واقعیت های تاریخی ساخته شده اند، اما با گذشت زمان تغییر کرده و به شکل افسانه و اسطوره درآمده اند.

به هر حال، عموم مورخان تا دویست سال پیش، در میان سلسله های حکومتی ایران باستان، تنها از تاریخ ساسانیان اطلاع و شناخت نسبتا در خور توجهی داشتند و سلسله و شاهان اشکانی را تا حدودی می شناختند، اما چندان شناختی از سلسله های ایلام، ماد و هخامنشیان نداشتند و پادشاهان بزرگی چون کوروش و داریوش هخامنشی را به درستی نمی شناختند؛ از این رو، پارسه یا پرسه پلیس، پایتخت هخامنشیان را به جمشید، پادشاه افسانه ای ایران، نسبت می دادند و این مکان تاریخی را تخت جمشید می نامیدند. آنان همچنین پاسارگاد، پایتخت کوروش را به حضرت سلیمان پیامبر منسوب می نمودند و آرامگاه بنیان گذار سلسله هخامنشی را قبر مادر حضرت سلیمان می شمردند.

ب- آگاهی تاریخی متکی به پژوهش و کاوش های جدید: در دو قرن گذشته توجه و علاقه به تاریخ ایران در عهد باستان به طور چشمگیری افزایش یافت و شمار زیادی از باستان شناسان و مورخان ایرانی و غیر ایرانی، تحقیقات گسترده ای را درباره تاریخ ایران در دوره باستان آغاز کردند. آگاهی های تاریخی تازه ای که در نتیجه خوانده شدن خط های باستانی و کاوش های باستان شناسی به دست آمد، نقش به سزایی در توجه و گرایش این گروه از محققان به تاریخ آن دوره داشت.

پیشینه تحقیقات جدید درباره تاریخ ایران باستان: در دوره صفویه، تمایل و علاقه اروپاییان برای مسافرت به کشور ما و شناخت تاریخ و فرهنگ آن دو چندان شد. در آن زمان، نویسندگان و محققان اروپایی به واسطه نوشته‌های هرودت و سایر مورخان یونانی و رومی عهد باستان، اخبار و آگاهی قابل توجهی درباره سلسله‌ها و شاهان ایران در دوره باستان در اختیار داشتند. به همین دلیل برخی از جهانگردان اروپایی که در دوران فرمانروایی صفویان به ایران آمدند، با کنجکاوی زیاد در جست و جوی بناها و آثار تاریخی دوره هخامنشی به خصوص در فارس بودند. تعدادی از این جهانگردان اقدام به تهیه گزارش و تصویر از آثار مذکور کردند.

در دوره قاجاریه، اروپاییان بیشتری به عنوان جهانگرد، بازرگان، سفیر، باستان شناس و ... به کشور ما آمدند.

در زمان محمدشاه قاجار یک افسر انگلیسی به نام سر هنری راولینسون موفق به خواندن خط میخی شد و سنگ نوشته داریوش هخامنشی را در بیستون ترجمه کرد. با خوانده شدن خط میخی، علاقه اروپاییان به فعالیت‌های باستان شناسی در ایران بیشتر شد و دولت فرانسه اجازه حفاری و سپس امتیاز انحصاری کاوش‌های باستانی را در سرتاسر ایران به دست آورد. پس از آن بود که، باستان شناسانی از فرانسه به کشور ما آمدند و در محوطه باستانی شوش به حفاری و کاوش مشغول شدند. در سال ۱۳۰۶ ش، کاوش‌های باستان شناسی از انحصار فرانسویان خارج شد و باستان شناسان برجسته‌ای از کشورهای مختلف مانند ارنست هرتسفلد آلمانی و آرتور پوپ آمریکایی شروع به فعالیت نمودند و دامنه کاوش‌های باستان شناسی وسیع‌تر شد. به تدریج نسلی از باستان شناسان زبده ایرانی پرورش یافتند و شروع به کار کردند.

نتایج و دستاوردهای کاوش‌ها و تحقیقات جدید: بخشی از آثار تاریخی کشف شده به موزه‌های اروپا و آمریکا انتقال یافت، اما در نتیجه این کاوش‌ها، اطلاعات تاریخی بسیار ارزشمندی به دست آمد. این آگاهی‌ها کمک کرد تا سلسله‌های پادشاهی مادی تا ساسانیان بهتر و بیشتر شناخته شوند و امکان تشخیص تاریخ واقعی از افسانه، تا حدودی فراهم آمد. کاوش‌های باستان شناسی و پژوهش‌های جدید همچنین نشان داد که چندین هزار سال پیش از مهاجرت اقوام آریایی، ساکنان فلات ایران به یک جانشینی و کشاورزی روی آورده و تمدن نسبتاً پیشرفت‌های را بنیان نهاده بودند. یکی دیگر از نتایج تحقیقات دو قرن گذشته، تقسیم بندی جدیدی بود که مورخان از تاریخ ایران در دوره باستان ارائه کردند.

دوران تاریخی (از ۵ هزار سال پیش تا کنون)	دوران تاریخی (از ۵ هزار سال پیش تا کنون)	
	دوران پیش آریایی (۳۰۰۰ ق.م. تا حدود ۷۰۰ ق.م.)	دوران حکومت آریاییان (۷۰۰ ق.م. تا ۶۵۱ ق.م.)
دوران پیش از تاریخ (از حدود ۱ میلیون تا ۵ هزار سال پیش)	ایلام	ماد هخامنشیان سلوکیان اشکانیان ساسانیان

۱- منابع دست اول

دو دسته منابع غیر نوشتاری و منابع نوشتاری، تفکیک می‌شوند.

الف- منابع غیر نوشتاری: تمامی آثار مادی و دست ساخته‌های ایرانیان باستان مانند: ابزارها، ظروف، اشیاء و بقایای بناهای مختلف مانند کاخ‌ها، آتشکده‌ها، پل‌ها، آب بندها، کاروانسراها و ...

فعالیت ۴ (صفحه ۶۶ کتاب درسی)

الف- به نظر شما چرا آثار و اشیاء متعلق به دوران پیش از تاریخ، نقشی کلیدی در شناخت این دوره دارند؟

در دوران پیش از تاریخ به دلیل عدم اختراع خط، اطلاعات مستند و جامعی موجود نمی‌باشد به همین دلیل آثار و اشیاء متعلق به آن دوران تنها مستندات و مدارک شناخت دوران پیش از تاریخ می‌باشند.

ب- به تصویر آثار و بناهای بالا به دقت نگاه کنید و با راهنمایی دبیر خود بگویید این آثار و بناها، حاوی چه اطلاعاتی درباره گذشته هستند؟

اطلاعاتی در مورد وضعیت فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و خلاقیت‌های انسان در دوره

باستان، نحوه زندگی اجتماعی، جایگاه شخص شاه، دانش، فنون، مهارت‌ها و... هستند.

پ- اشیاء و ابزارهای باستانی چه اطلاعاتی درباره سازندگان و استفاده کنندگان این آثار در اختیار محققان قرار می‌دهند؟
اطلاعاتی در رابطه با علوم و فنون گذشته برای ساخت وسایل و نشان دهنده آداب و رسوم و اعتقادات با توجه به نقاشی‌های روی ظرف و نوع نیاز متداول آن دوره می‌باشد.

ب- منابع نوشتاری: تمامی نوشته‌هایی است که درباره رویدادهای تاریخی ایران در عهد باستان نگارش یافته‌اند و یا اینکه می‌توان از آنها اطلاعات و شواهد تاریخی به دست آورد.

برجسته‌ترین منابع نوشتاری: سنگ نوشته‌ها، گل نوشته‌ها، سالنامه‌ها و کتاب‌های تاریخی، ادبی، دینی و جغرافیایی.

منابع نوشتاری تاریخ ایران باستان: ۱- نوشته‌های ایرانی ۲- نوشته‌های غیرایرانی

عمده منابع نوشتاری غیرایرانی را کتاب‌های مورخان یونانی و رومی مانند: کتاب تاریخ هرودت - تورات، کتاب دینی یهودیان نیز مطالبی درباره هخامنشیان و به خصوص کورش بزرگ وجود دارد.

منابع نوشتاری ایرانی: ثبت و ضبط وقایع و حوادث مهم و دبیران مخصوصی به این کار اشتغال داشته‌اند. به گفته هرودت، ایرانیان از شعور و آگاهی تاریخی بالایی برخوردار بوده‌اند. شاید یکی از دلایل ضعف تاریخ نگاری در آن دوره، این باشد که سنت شفاهی، بسیار مقبول تر و پسندیده‌تر از سنت کتابت بوده است. علاقه و عادت به حفظ سینه به سینه مطالب در قرن‌ها و حتی هزاره‌ها، لزوم ثبت و نگارش آنها را در درجه اهمیت کمتری قرار داده است.

سنگ نوشته‌ها و لوح‌های گلی

مهم‌ترین منابع نوشتاری ایرانی در دوره هخامنشیان سنگ نوشته بیستون هست.

کاوش‌های تخت جمشید بیش از سی هزار لوح گلی به زبان ایلامی کشف گردیده است.

سنگ نوشته‌های دوره ساسانی (سنگ نوشته شاپور یکم در کعبه زرتشت در نقش رستم)

کتاب‌هایی در موضوع‌های تاریخی، دینی، ادبی و جغرافیایی نگارش شده که برخی از آنها از بین رفته و برخی به جا مانده‌اند.

خدای‌نامه‌ها از مهم‌ترین نوشته‌های تاریخی دوره ساسانی به شمار می‌روند و در واقع تاریخ عمومی سرزمین و مردم ایران از آغاز آفرینش تا اواخر حکومت ساسانی بودند. محتوای خدای‌نامه‌ها، آمیخته با افسانه و قصه‌های کهن بوده و مطالب راجع به دوره ساسانی در آنها با واقعیات تاریخی انطباق دارد. در قرون نخستین هجری مورخان مسلمان ایران مانند طبری، دینوری و... با استفاده از ترجمه‌ای که از خدای‌نامه‌ها به عربی شده بود، اقدام به نگارش تاریخ ایران باستان کردند. نوشته‌های این مورخان تا دویست سال پیش همچنان منبع اصلی مطالعه و شناخت تاریخ ایران باستان به حساب می‌آمد. متن اصلی خدای‌نامه‌ها و ترجمه عربی آنها از بین رفته و چیزی از آنها باقی نمانده است.

۲- منابع دست دوم

منابع دست دوم یا تحقیقات عمدتاً شامل انواع مختلفی از کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان نامه‌های تحصیلی و طرح‌های پژوهشی می‌شود که در دویست سال اخیر توسط محققان، اعم از مورخان و باستان شناسان و زبان شناسان ایرانی و غیر ایرانی نوشته شده است.

پرسش‌های نمونه (صفحه ۶۹ کتاب درسی)

۱- ایرانیان تا دویست سال پیش چه درکی از تاریخ دوره باستان خود داشتند؟

اطلاعات ایرانیان محدود به ترجمه خدای نامه‌های دوره ساسانی و داستان‌های شاهنامه بود و از سلسله‌های ایلام، ماد و هخامنشیان اطلاع نداشتند. به طور کلی اطلاعات ایرانیان در مورد تاریخ باستان بسیار گسترده نبود. عموم مورخان تا ۲۰۰ سال پیش، در میان سلسله‌های حکومتی ایران باستان، تنها از تاریخ ساسانیان اطلاع و شناخت نسبتاً خوبی داشتند و سلسله و شاهان اشکانی را تا حدودی می‌شناختند، اما چندان شناختی از سلسله‌های ایلام، ماد و هخامنشیان نداشتند و پادشاهان بزرگی چون کوروش و داریوش هخامنشی را به درستی نمی‌شناختند.

۲- چه عواملی شناخت تاریخی نسبت به ایران باستان را در دو قرن اخیر متحول کرده است؟

کاوش‌های باستان‌شناسی توسط باستان‌شناسان خارجی و ایرانی، خواندن سنگ نوشته‌های گوناگون در مناطق باستانی، کشف و خواندن لوح‌های گلی

۳- سه مورد از نتایج و دستاوردهای کاوش‌ها و تحقیقات جدید را درباره تاریخ ایران در عصر باستان توضیح دهید.

شناسایی سلسله‌های ماد و هخامنشی و قبل آن، آگاهی از تمدن نسبتاً پیشرفته در فلات ایران، تشخیص تاریخ واقعی از تاریخ افسانه‌ای و تقسیم بندی جدید تاریخ ایران پس از یافته‌های باستان‌شناسی

۴- پنج مورد از منابع غیرنوشتاری تاریخ ایران در دوران پیش از اسلام را نام ببرید.

این دسته از منابع، شامل تمامی آثار مادی و دست ساخته‌هایی می‌شود که از ایرانیان باستان به جای مانده است. ابزارها، ظروف، اشیاء و بقایای بناهای مختلف مانند کاخ‌ها، آتشکده‌ها، پل‌ها، آب‌بندها، کاروانسراها و...

۵- وضعیت تاریخ نگاری ایرانیان در دوران باستان را بررسی و تحلیل کنید.

اگرچه ایرانیان در عصر باستان همچون یونانیان و رومیان در نوشتن کتاب‌های تاریخی موفق نبودند، اما شواهد و قرائن زیادی وجود دارد که ثبت و ضبط وقایع و حوادث مهم، مورد توجه بوده است و دبیران مخصوصی به کار اشتغال داشته‌اند. بنابراین، در ایران باستان، هر چند وضعیت تاریخ‌نگاری مانند یونان و روم مطلوب نبوده و مورخان بزرگی پا به عرصه نگذاشته‌اند، اما به گفته هرودت، ایرانیان از شعور و آگاهی تاریخی بالایی برخوردار بوده‌اند. شاید یکی از دلایل ضعف تاریخ نگاری در آن دوره این باشد که سنت شفاهی، بسیار مقبول‌تر و پسندیده‌تر از سنت کتابت بوده است.

تهیه و تنظیم:

عیسی رسولی گروه آموزشی تاریخ بناب

برای دریافت دیگر درسنامه‌های مربوط ب کتب تاریخ به کانال تخصصی "تاریخ من" @tarikheman3 مراجعه نمایید

تاریخ